

ՊԱՊԻԿՅԱՆ ՍԻԼՎԱ

«Հ ԳԱԱ Հր.Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Էլփոստ՝ papikyansilva@yandex.ru

Յուրաքանչյուր ժողովրդի լեզվում արտացոլվում է նրան շրջապատող իրականությունը: Հասարակական-քաղաքական, տնտեսական կյանքում տեղի ունեցած ամեն փոփոխություն իր արտահայտությունն է գտնում տվյալ լեզվի բառապաշարում: Հայ ժողովուրդը իր պատմական զարգացման ընթացքում քաղաքական և մշակութային կապերի մեջ է եղել տարբեր ժողովուրդների հետ և փոխառել բազմաթիվ բառեր: Փոխառությունների մեջ առանձնանում է մի շերտ, որն անվանվում է հատկական փոխառություն (էկզոտիզմներ, տարաշխարհիկ բառեր, օտար բառեր), որոնք հատկապես շատ են թարգմանական գրականության մեջ, մամուլում՝ տեղական միջավայրի, կոլտրիտի պահպանման, օտար իրույթները (ռեալիաներ) նկարագրելու համար:

Ուսումնասիրության նպատակն է քննել թյուրքական լեզուներից փոխառված որոշ հատկական փոխառություններ և դասակարգել դրանք: Նյութը հավաքել ենք տարբեր աղբյուրներից՝ բառարաններ, մամուլ, գեղարվեստական գրականություն, հեռուստաերթեր և այլն:

Առանձնացվել են հետևյալ իմաստային խմբերը՝ կրոնական բառեր, զենք-զինվոր, հագուստ, կացարան-տարածք, ընդհանուր բառեր: Քննությունից պարզվում է, որ թյուրքական ծագման հատկական փոխառությունների մի մասը թուրք-թաթարական են, մի մասը միջնորդավորված փոխառություններ են այլ լեզուներից, մի մասն էլ բառիմաստի ընդլայնում է ունեցել տարբեր հիմունքներով:

Բանալի բառեր՝ բառապաշար, փոխառություն, փոխաբերացում, բառիմաստի ընդլայնում, իմաստափոխություն, բարբառ, միջնորդավորված փոխառություն:

Յուրաքանչյուր ժողովրդի լեզվում արտացոլվում է նրան շրջապատող իրականությունը: Հասարակական-քաղաքական, տնտեսական կյանքում տեղի ունեցած յուրաքանչյուր փոփոխություն իր արտահայտությունն է գտնում բառապաշարում: Կենդանի լեզուների բառապաշարը գտնվում է շարունակական զարգացման և կատարելագործման գործընթացում: Բառապաշարի համալրման գործում կարևոր դեր են կատարում փոխառությունները, որոնք հետևանք են ազգերի, ժողովուրդների միջև փոխադարձ շփումների, մշակութային և տնտեսական փոխհարաբերությունների: Սկզբնաղբյուր լեզվից վերցնելով նոր հասկացությունը՝ փոխառու լեզուն վերցնում է նաև օտար բառը՝ մինչև իր բառակազմական հնարավորություններով

սեփական բառի ստեղծումը: Երբեմն փոխառյալ բառը արմատանում է և դառնում բառապաշարի գործուն անդամ: Փոխառությունների մեջ որոշակի քանակ են կազմում հատկական փոխառությունները¹ (անվանվում են նաև էկզոտիզմներ, տարաշխարհիկ բառեր, օտար բառեր): (Հատկական փոխառությունների քննությանը անդրադարձել ենք մի քանի հոդվածներում²): Այս բառերը պատկանում են բառապաշարի ոչ գործուն շերտին, գործածվում են ըստ անհրաժեշտության. հատկապես շատ են հանդիպում թարգմանական գրականության մեջ, մամուլում՝ մասնավորապես տեղական միջավայրի, կոլորիտի պահպանման, օտար իրոյթները (ռեալիաներ) նկարագրելու համար: Դրանց գործածությունը նպաստում է ոչ միայն տվյալ ժողովրդի կյանքի, ժամանակաշրջանի, կենցաղի մասին որոշակի պատկերացումներ կազմելուն, այլև որոշակի հուզական-զգացական վերաբերմունք է առաջացնում: Ժամանակի ընթացքում այս բառերի մի մասը կարող է ձեռք բերել միջազգային տարածվածություն՝ այնուամենայնիվ պահպանելով որոշակի ազգային նրբերանգ: Այս խմբի մեջ մտնում են ազգային դրամական միավորների, կերակրատեսակների, հագուստի անվանումների, տիտղոսների, կոչումների, կացարան անվանող բառերի անվանումները և այլն: Ժամանակի ընթացքում որոշ հատկական փոխառություններ կարող են համալրել սովորական փոխառությունների շարքը, երբ յուրացված են փոխառու լեզվի կողմից:

Ինչպես հայտնի է, հատկական փոխառությունները բաժանվում են երկու մեծ խմբի՝ լայն և նեղ ընդգրկում ունեցող: Լայն ընդգրկում ունեցողները գործածվում են շատ լեզուներում, նեղ ընդգրկում ունեցողները՝ մեկ-երկու լեզվում:

Հատկական փոխառությունները կարելի է քննել տարբեր տեսանկյուններից՝ 1. ըստ ծագման, 2. ըստ բառիմաստի փոփոխության, 3. ըստ ժամանակաշրջանի, 4. ըստ իմաստային խմբերի և այլն:

Հոդվածում դիտարկվել են թյուրքական ծագման որոշ հատկական փոխառություններ, որոնք դասակարգվել են տարբեր խմբերում :

Հայերը երկար ժամանակ, սկսած 11-րդ դարից, եղել են թյուրք-թաթարական զանազան ցեղերի՝ սելջուկների, թաթարների, թյուրքմենների, օսմանյան թյուրքերի տիրապետության տակ: Բնականաբար, փոխադարձ շփումների հետևանքով կատարվել են կյանքի տարբեր բնագավառներն ընդգրկող բազմաթիվ փոխառություններ: Դրանք հատկապես շատ են բարբառներում, որոնց մի մասը պահպանվել է մինչև հիմա: Թյուրքական լեզուները իրենց հերթին բազմաթիվ փոխառություններ են կատարել արաբերենից և իրանական լեզուներից, որ հայերենին են անցել թյուրքերենի միջնորդությամբ, միջնորդավորված փոխառություններ են: Սակայն որոշ բառերի դեպքում դժվար է որոշել՝ դրանք հայերենին անցել են անմիջականորեն, թե՞ միջնորդավորված են:

¹ Այս տերմինը շրջանառության մեջ է դրել Էդ.Աղայանը: Տե՛ս Էդ. Աղայան, Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Ե., 1984. էջ 169: Կարծում ենք՝ բառը լիովին բացահայտում է նրա հիմքում ընկած հասկացության իմաստը:

² Տե՛ս Ս.Պապիկյան, *Արաբական ծագման հայրկական փոխառությունների քննություն*, Գիտական հոդվածների ժողովածու, Գավառի պետական համալսարան, 2021, թիվ 10, էջ 341-348, *Հայրկական փոխառությունների քննություն*, Գիտական հոդվածների ժողովածու, Գավառի պետական համալսարան, 2021, թիվ 11, էջ 313-321:

Ըստ Հ. Աճառյանի՝ հայերենում թուրքերենից կատարված փոխառությունների քանակը 4000-ից ավելի է, որոնք բոլորն էլ ժողովրդական փոխառություններ են³:

Թուրքերենից կամ թուրքերենի միջնորդությամբ հայերենին անցած հատկական փոխառությունները դասակարգել ենք հետևյալ խմբերում՝

1. կրոնական բառեր, 2. տիտղոս- կոչում- դիմելաձև , 3. զենք-զինվոր, 5. հագուստ, 6. կացարան-տարածք, 7. ընդհանուր բառեր: Բառերի՝ միջնորդավորված լինելու դեպքում փակագծերում տրվել է նաև փոխատու լեզուն⁴:

1. Կրոնական բառեր՝ բայրամ՝ թուրք.՝ bayram՝ «հանդիսություն»՝ «մահմեդականների երկու եռօրյա տոների անվանումները. առաջին մասը սկսվում է Ռամազանից անմիջապես հետո, երկրորդ մասը՝ առաջինից յոթ օր հետո», **գյավուր** (<թուրք. gävur < արաբ.)՝ «անհավապ՝ մահմեդականների կողմից քրիստոնյաներին տրվող արհամարհական անվանում», **նամազ** (< թուրք. < պարսկ. nemaz՝ աղոթք)՝ «մահմեդականների առօրյա աղոթք, որ կատարվում է օրական հինգ անգամ», **շեյթան** (< թուրք. < արաբ. šaitân՝ դև)՝ «մահմեդական դիցաբանության մեջ՝ չար ոգի, դև»:

Բերված օրինակներում կրոնական բնույթի բառերը միջնորդավորված փոխառություններ են արաբերենից և իրանական լեզուներից :

2. Տիտղոս-կոչում-դիմելաձև՝ աղա՝ թուրք. aga. ըստ ՀԲԲ-ի⁵ փոխառություն թուրքերենից (տաճկերենից): Բառն արձանագրված չէ ՀԱԲ-ում⁶, Զահուկյանի ՀԱԲ-ում⁷: ՀԲԲ-ում ունի 9 իմաստ՝ «կալվածատեր, ազնվական, ունևոր, գործատեր, կոչում, հարգական տիտղոս, փխբ. բարեկեցիկ, ած. առատաձեռն, խորհրդային տարիներին՝ անարգական բառ», **բեգ/բեկ/բեյ**⁸ թուրք.՝ bey «1. ֆեոդալների, կալվածատերերի և պաշտոնյաների տիտղոսը թյուրքական ժողովուրդների մոտ, 2. գործածվում է հատուկ անուններին կից», **եֆենդի՝** թուրք. efendi՝ «Թուրքիայում՝ տղամարդուն տրվող հարգական տիտղոս, որ համապատասխանում է պարոն-ին», **խաթուն՝** թաթար.՝ xatun՝ «կին, ազնվական տիկին, տիրուհի»՝ «1. խազարների թագուհու պատվանուն, հարգական կոչում, 2. իշխանուհի, տիկին, 3. տիկին, 4. տիկնիկ, 5. փխբ. պարկեշտ, զգոն»⁹, **խան՝** թաթար.՝ xan՝ «1. թաթարների և մոնղոլների իշխանապետների տիտղոսը, թաթարների թագավոր: 2.տիտղոս զանազան իշխանական տոհմերի՝ թաթարական ծագումով: 3. Պարսկաստանում՝ ազնվական ծագում ցույց տվող տիտղոս, որ տրվում է ավատական իշխաններին կամ դրվում է անուններից հետո՝ իբրև պատվանշան». հմմտ. Հովհաննես խան

³ Տե՛ս Աճառյան Հր., Հայոց լեզվի պատմություն, Ե.,1951, հ. 2, էջ 270, Ալ. Մարգարյան,Ժամանակակից հայոց լեզու, Ե.,1993, էջ 162:

⁴ Հոդվածում բառերի բացատրությունները տրված են՝ ըստ գրականության ցանկում ներկայացված բառարանների:

⁵ Մալխասեանց Ստ., Հայերէն բացատրական բառարան (այսուհետև՝ ՀԲԲ), Ե., 1944-1945 թթ.:

⁶ Աճառյան Հր., Հայերեն արմատական բառարան (այսուհետև՝ ՀԱԲ),հհ.1-4, Ե., 1971-1979:

⁷ Զահուկյան Գ., Հայերեն ստուգաբանական բառարան (այսուհետև՝ ՀՍԲ), Ե., 2010:

⁸ Հաճախ գործածվում է որպես հատուկ անունների բաղադրիչ, հմմտ. Նովրուզ բեկ,Իզմայիլ բեյ:

⁹ *խաթուն* արմատով հայերենում բաղադրված են *խաթունանակ*՝ «խաթունի պես», *խաթունավայել* «խաթունին վայելուչ», *խաթունիկ* «փոքր՝ դեռահաս խաթուն», *խաթամայ*՝ խաթուն+ մամայ՝ «մեծ մայր», *խաթունմայ*՝ խաթուն+ մամայ՝ «1.զոքանչ, 2.հարգական կոչում պատվավոր կանանց, տիկին» (ՀԲԲ):

Մասեհյան, **խանում** թուրք.՝ xanım «տիկին»՝ «տիկին, հարգական մակդիր, փխբ. շնորհալի»՝ Մեր կատուն **խանում** կատու է (ՀԲԲ), **փաշա՝** թուրք.՝ paša՝ «1. Թուրքիայում՝ քաղաքացիական և զինվորական բարձր կոչում, 2. նահանգապետ Թուրքիայում, 3. հարգական մակդիր, որ դրվում է ազգակցություն ցույց տվող բառերից առաջ, 4. ազնվատոհմ», **սուլթան** (< թուրք. < արաբ. sultân)՝ «մահմեդական երկրներում՝ միապետի ժառանգական տիտղոս, ինչպես և այդ տիտղոսը կրող անձը, 2. փխբ. տիրակալ», **վեզիր** (<թուրք. <արաբ. vezir)՝ «Մերձավոր Արևելքի մի շարք երկրներում՝ բարձրաստիճան պալատական պաշտոնյա, խորհրդական»:

Բերված օրինակներում տիտղոսներ, կոչումներ անվանող հատկական փոխառությունները անմիջական փոխառություններ են թյուրքական լեզուներից (բացառությամբ **վեզիր** և **սուլթան** բառերի, որոնք միջնորդավորված փոխառություններ են արաբերենից): Սրանք տարածված են աշխարհի շատ լեզուներում, կարելի է ասել՝ հարում են միջազգային բառերի շերտին:

3. Ջենք-զինվոր¹⁰ **ասկյար/ասկեր** (< թուրք. < արաբ. asker)՝ «թուրք զինվոր», **բաշիրոզուկ՝** başıbozuk՝ թուրքերենում բառացի՝ *գլուխը խանգարված*¹¹ «անկանոն զորք և այդպիսի զորքի զինվոր: 2. թուրք զինվոր, 3. փխբ. վայրագ, վայրենի» (ԱՀԲԲ), **բասմաչ՝** basmaç «հակահեղափոխական բանդայի անդամ Միջին Ասիայում. 1918-24թթ. ոչնչացվել են Կարմիր բանակի կողմից», **ենիչերի/ենիչարի/յանիչարի՝** թուրք.՝ yeniçeri՝ «նոր զորք»՝ «1.բռնի մահմեդականացված քրիստոնյա մանուկներից կազմված զորքի զինվոր Թուրքիայում, 2. փխբ. վայրագ, վայրենի մարդ», **կազակ** (< ռուս. < թյուրքական լեզուներից)՝ «ազատ, կտրիճ, անվեհեր մարդ», **համիդիե՝** թուրք.՝ hamidie՝ «սուլթան Համիդի կազմակերպած քրդական հեծելազոր», **յաթաղան՝** yatağan՝ «կոր, կարճ թուր՝ Մերձավոր և Միջին Արևելքի ժողովուրդների մոտ», **ղզլբաշ՝** թուրք.՝ kizilbaş՝ բառացի՝ «կարմրագլուխ»¹², **չավուշ՝** թուրք.՝ çavuş՝ «արքունական զինվոր Օսմանյան կայսրությունում, տասնապետ զինվոր»¹³:

4. Հագուստ՝ բաշլըղ/բաշլուղ՝ թուրք.՝ başlıg՝ «հաստ կտորից գլխի ծածկոց՝ վեղարի ձև ունեցող, սուր, երկար ծայրերով կամ ականջներով, որով կարելի է փաթաթել գլուխը և ծայրերը փաթաթել վզին», **բաշմակ** < թաթար.՝ başmaq՝ «կանացի կամ երեխայի՝ հիմնականում կաշվից կարված ցածրակրունկ կոշիկ», **բեշմեթ՝** թուրք.՝ beşmet՝ «տղամարդու զգեստ, որ տարածված է Միջին Ասիայում և Հյուսիսային Կովկասում», **յափնջի/յափունջի՝** < թուրք.՝ japunža՝ այծենակած՝ «1. այծամազից պատրաստված կաճ՝ թաղիք, 2. թաղիքից պատրաստված հագուստ», **չալմա՝** թուրք.՝ çalma՝ «մահմեդականների գլխի փաթեօց՝ նուրբ, երկար կտոր, որ մահմեդականները մի քանի փաթ փաթաթում են ֆեսի շուրջ: Սպիտակ չալման վերապահված է սեղիներին, կանաչ չալման՝ էմիրներին» (ՀԲԲ), **փարաջա/փերաճիկ՝** թուրք.՝ ferag՝ «թուրք կանանց շրջագգեստ»՝

¹⁰ Այս խմբի մեջ մտնող բառերից մի քանիսին՝ *ասկյար*, *բաշիրոզուկ*, *ղզլբաշ*, *չավուշ*, անդրադարձել ենք «Հատկական փոխառությունների քննություն» հոդվածում: Տե՛ս Գիտական հոդվածների ժողովածու, Գավառի պետական համալսարան, 2021, թիվ 10, էջ 313-321:

¹¹ [Ուուերենը նույնպես բառը փոխառել է թուրքերենից՝ бава - «голова», бозук- «потерянная, обреченная», Краткий этимологический словарь русского языка., М. 1971, էջ 38: Փոխաբերական իմաստով բառը հոմանիշ է ոուերեն «головорез» բառին:](#)

¹² ԱՀԲԲ-ում *Ղզլբաշ* բառի իմաստը հղվում է *Կարմրագլուխ* գլխաբառին: Ըստ ՀԲԲ-ի՝ «պարսիկ»: «Կարմրագլուխ» անվանումը տրվել է պարսիկներին՝ գլխին կարմիր փաթեօց՝ չալմա փաթաթելու համար:

¹³ Հայերենում բառն ունի 5 իմաստ՝ «1. տասնապետ, 2. մունետիկ, 3. դիտող, 4. լրտես, 5. նվիրակ» (ՀԲԲ): Փոխառյալ բառը հայերենում իմաստի ընդլայնում է ունեցել տարբեր՝ կցորդության և գործառական հիմունքներով:

«1. հոգևորականի երկար զգեստ, 2. կանանց երկար զգեստ Արևելքի երկրներում», **ֆես**՝ թուրք.՝ *fes*՝ տղամարդկանց և կանանց գլխարկ, սովորաբար կարմիր գույնի՝ առանց կողերի և ճակատնոցի. ունենում է մետաքսե ծոպ: Անունն ստացել է Մարոկկոյի Ֆեց քաղաքի անունից, որտեղ արտադրվում էր: Հավանաբար թուրքերենի միջնորդությամբ է անցել մյուս լեզուներին, նաև՝ հայերենին: Շատ տարածված է եղել Մերձավոր Արևելքում, Թուրքիայում, Արևմտյան Հայաստանում:

5. Կացարան-տարածք՝ աուլ՝ թուրք.՝ *aul*՝ «գյուղ՝ Միջին Ասիայում և կովկասյան լեռնականների մոտ», **դշլաղ/դշլալ՝** թուրք.՝ *kışlak*՝ «ձմեռանոց»՝ «1. ձմեռանոց, 2. լեռան հարավային կողմը, որտեղ ձմեռները ոչխարները կարողանում են աշնանից մնացած խոտը արածել», **յուրպ/յուրդ՝** թաթար.՝ *yürt*՝ «բնակատեղի, ուրթ»՝ «շարժական վրան Կենտրոնական և Միջին Ասիայի վաչկատուն ժողովուրդների մոտ», **չադդ՝** թուրք.՝ *çadır*՝ «վրան, տաղավար», **վիլայեթ** (< թուրք. < արաբ. *vilâyet*) «վարչատարածքային միավոր Թուրքիայում»:

6. Ընդհանուր բառեր՝ բուռոյուկ՝ թուրք.՝ *burdyuk*՝ «Կովկասում, Սիբիրում՝ այծի կաշվից պարկ՝ հեղուկ պահելու համար», **կունակ՝** թուրք.՝ *kunak*՝ «բարեկամ, մտերիմ, ընկեր», **մանկուրպի՝** փոխառություն ղրղզերենից¹⁴:

20-րդ դարի մեծագույն գրողներից մեկի՝ Չինգիզ Այթմատովի «Եվ դարից երկար ձգվում է օրը» վեպի թարգմանության միջոցով բառը փոխառել են աշխարհի շատ լեզուներ, *մանկուրպի*-ին վերաբերող լեզենդը տարածվել է, բառն էլ փոխաբերացման հետևանքով ունեցել է իմաստի ընդլայնում՝ դառնալով շատ լեզուներում գործածական բառ:

Հայերենում բառն արձանագրված է Ս. Էլոյանի «Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարանում»՝ «1. Բռնի կերպով հիշողությունից զրկված: 2. փխբ. Իր ինքնության արմատները չճանաչող»: Արձանագրված են *մանկուրպացում* «մանկուրտ դառնալը, դարձնելը», *մանկուրպիզմ*, *մանկուրպություն* «փխբ. Ազգային արժեքների, ազգայինի մոռացությունը»¹⁵ բառերը:

¹⁴ Բառի ծագումը պարզ չէ: Հետազոտողների մի մասի կարծիքով՝ բառը «ստեղծել» է ղրղզ գրող Չ.Այթմատովը, մյուս մասի կարծիքով՝ բառը հավանաբար ծագում է հին թյուրքական *մունգուլ (munqul)*՝ «հիմար, բանականությունից զրկված» բառից, մյուս մասն էլ առնչում է հին թյուրքական *ման (man)*՝ «հազցնել», գոտևորել և *գուրուպ (qurut)*՝ «չորացրած» բառերին, այսինքն՝ մարդ, որի գլխին գոտի է հազցվում և չորացվում: Տե՛ս https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords/1441/,

<https://gufo.me/dict/kuznetsov/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%82>,

<https://arar.sci.am/dlibra/publication/79440/edition/71822/content>:

Մանկուրպի մասին Չ.Այթմատովի նկարագրած լեզենդի համառոտ բավանդակությունը հետևյալն է: Ժամանակին միջինասիական տափաստաններում հայտնվել է ջուանջուան անվանվող ցեղը, որ շատ դաժանությամբ էր վերաբերվում գերի ընկած ռազմիկներին՝ դարձնելով մանկուրտ. սափրում էին նրա գլուխը և հազցնում էին «շիրի»՝ նոր մորթած ուղտի վզի հատվածի կաշին: Գերուն կապում էին այնպես, որ չկարողանա հանել ուղտի կաշին, և թողնում էին անապատում մի քանի օր: Բարկ արևի տակ կաշին կծկվում էր և սեղմում գլուխը: Գերու մազերը սերտաճում էին կաշվի հետ՝ սոսկալի ցավ պատճառելով, որից զոհը կա՛մ մեռնում էր, կա՛մ կորցնում էր հիշողությունը: 2. Այթմատովի վեպի մանկուրտ-հերոսը չի ճանաչում իրեն գտած մորը և տերերի հրամանով սպանում է նրան: Տե՛ս Չ. Այթմատով, Եվ դարից երկար ձգվում է օրը, Ե., 1983, էջ 125: Թարգմ.՝ Սոֆի Ավագյանի:

¹⁵ Տե՛ս Ս. Էլոյան, Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան, Ե., 2002, էջ 328-329:

Օրինակներ՝ «Այս խոսքերի վրա մանկուրդը սփրթնեց, գորշ-գորշացավ թուխեմքը»¹⁶: «Գուցե կարող է մանկուրդ լինել սովետական քաղաքացին, բայց այդպես վայելչ է լինել մի երկրի և ախագահի, որ հազարամյակների պատմութուն, մասունքներ ու հիշողություն ունի»: Առաւօտ, 2002. 01. 26:

Եզրակացություն:

Դիտարկված հատկական փոխառությունների քննությունից պարզվում է՝
ա/ հագուստի անվանումները հիմնականում թուրք - թաթարական են,
բ/ միջնորդավորված փոխառություններ են՝ *ասկյար/ասկեր* < թուրք. <արաբ., *գյավուր* < թուրք. <արաբ, *կազակ* < ռուս. <թուրք., *վեզիր* < թուրք. <արաբ, *վիլայեթ* < թուրք. <արաբ և այլն. կրոնական բնույթի բառերը միջնորդավորված են արաբերենից և իրանական լեզուներից,
գ/ բառերի մի մասը ունեցել է բառիմաստի ընդլայնում տարբեր հիմունքներով, ձեռք է բերել նոր իմաստներ՝ *աղա*, *բաշիբոզուկ*, *ենիչերի*, *մանկուրդ*, *փաշա* և այլն. ընդ որում, դրանց փոխաբերական գործածությունն ավելի հաճախական է: Սրանք լայն ընդգրկում ունեցող փոխառություններ են:

է/ թյուրքական ծագման հատկական փոխառությունների մի մասը պահպանված է հայերենի բարբառներում, գեղարվեստական ստեղծագործություններում:

Համառոտագրություններ

ԱՀԲԲ – Էդ.Աղայան, Արդի հայերենի բացատրական բառարան

ՀԱԲ – Հ.Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան

ՀԼԲԲ – Հայոց լեզվի բարբառային բառարան

ՀԲԲ- Ստ.Մալխասեանց, Հայերեն բացատրական բառարան

ՀՍԲ – Գ.Զահուկյան, Հայերեն ստուգաբանական բառարան

արաբ.- արաբերեն

թաթար.- թաթարերեն

թուրք. – թուրքերեն

խոհր. – խոհարարական

ռուս. – ռուսերեն

պարսկ. – պարսկերեն

փխբ. – փոխաբերական

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Աղայան Էդ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Ե., 1976:

2. Աղայան Էդ., Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Ե., 1984:

3. Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, հհ. 1-4, Ե., 1971-1979:

4. Աճառեան Հ., Հայոց լեզվի պատմություն, հ. 2, Ե., 1951:

5. Այթմատով Չ., Եվ դարից երկար ձգվում է օրը, Ե., 1983:

¹⁶ Չ.Այթմատով, նշվ. աշխ., էջ 144:

6. Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հհ. Ա-Է, Ե., 2001-2012:
7. Հայրապետյան Ա. Օտար բառերի բառարան, Ե., 2011:
8. Մալխասեանց Ստ., Հայերէն բացատրական բառարան, հհ. 1-4, Ե., 1944-1945:
9. Զահուկյան Գ., Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Ե., 2010:
10. Большой толковый словарь русского языка, С.-Петербург, 1998.
11. Древнетюрский словарь, Ленинград, 1969.
12. Словарь иностранных слов, М., 1949:
13. Ожегов С., Словарь русского языка, М., 1970:
14. Н. Шанский, В. Иванов, Т. Шанская, Краткий этимологический словарь русского языка, М., 1971.
15. https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords/1441/.
16. https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords/1441/,
<https://gufo.me/dict/kuznetsov/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%82.>,
<https://arar.sci.am/dlibra/publication/79440/edition/71822/content>

EXAMINATION OF SOME EXOTICISMS OF TURKIC ORIGIN

PAPIKYAN SILVA

PhD in Philology

Researcher at the Languagee Institute

after H. Acharyan, NAS RA

e-mail: papikyansilva@yandex.ru

The language of each nation reflects its surrounding reality. Any change taking place in socio-political and economic life finds its expression in the vocabulary of the given language. In the course of their historical development, Armenians had political and cultural relations with different nations and borrowed many words. Borrowing is one of the means of extending the vocabulary of a language. There is a layer in borrowings called exoticism (alien words, foreign words) used a lot in translated literature and in the press to describe the local environment, the atmosphere of the time and to render foreign realities. The purpose of our study is to examine some exoticisms borrowed from the Turkic languages and to classify them in an attempt to show the changes they underwent. The material is collected from different sources: dictionaries, press, fiction, television, etc. The following thematic groups are emphasized: religious words, weapons-soldiers, clothes, dwelling-area, general words. The examination

reveals that some exoticisms of Turkic origin are Turkish-Tatarian, some are mediated borrowings from other languages, and some have extended their meaning on various grounds.

Key words: *vocabulary, borrowing, metaphorization, extension of meaning, change of meaning, dialect, mediated borrowing.*

РАССМОТРЕНИЕ НЕКОТОРЫХ ЭКЗОТИЗМОВ ТЮРКСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

ПАПИКЯН СИЛЬВА

Кандидат филологических наук, доцент

Старший научный сотрудник Института языка им. Р. Ачаряна НАН РА

электронная почта: papikyansilva@yandex.ru

В языке каждого народа отражается окружающая его действительность. Всякое изменение, происходящее в общественно-политической, экономической жизни, находит свое выражение в лексике данного языка. В ходе своего исторического развития армяне имели политические и культурные отношения с разными народами и заимствовали много слов. В заимствовании есть слой, именуемый экзотизмом (инородные слова, иностранные слова), которые широко используются в переводной литературе и в печати для описания местной среды, колорита и чуждых реалий. Цель нашего исследования состоит в том, чтобы рассмотреть некоторые экзотизмы, заимствованные из тюркских языков, и провести их классификацию в попытке показать изменения, которым они подверглись. Материал собран из разных источников: словари, пресса, художественная литература, телевидение и т. д. Особое внимание уделяется следующим тематическим группам: религиозные слова, оружейно-войсковые, одежда, места обитания-помещения, общие слова. Исследование показало, что некоторые экзотизмы тюркского происхождения являются тюрко-татарскими, некоторые являются опосредованными заимствованиями из других языков, а некоторые подверглись расширению смыслового значения по различным причинам.

Ключевые слова: *словарный запас, заимствование, метафоризация, расширение значения, изменение значения, диалект, опосредованное заимствование.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 23.09.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 14.10.2022թ.:

Ընդունվել է տպագրության 29.03.2023թ.: